

SE SMRTÍ V ZÁDECH

Nejtemnějším obdobím Štollova života, kdy se ocitl v osidlech strachu a reálného ohrožení, bylo zlomové šestiletí nacistické okupace. Tato doba znamenala fatální diskontinuitu s předválečnou republikou a vystavila československé obyvatelstvo dosud nevídanému teroru. Materiály o činnosti komunistického odboje nebyly v polistopadové době ještě komplexně zpracovány, a tak nad osudy komunistických intelektuálů za války zůstává viset stále mnoho otazníků. Velký problém pro marxistickou historiografii při pokusu o zachycení těchto témat vždy představoval postoj tehdy již ilegální komunistické strany k německo-sovětskému paktu Ribbentrop-Molotov, jenž vedl k navázání diplomatických styků mezi hitlerovským Německem a Sovětským svazem a posléze ke zpečetění konce dvacetileté existence polského státu.

Uzavření tohoto paktu se v ní prezentovalo podobným způsobem jako v době jeho vzniku, to jest směrnicemi Kominterny. Kupříkladu historička Alena Hájková vykládala postup Sovětského svazu jako politickou strategii, podle níž měla v první fázi probíhat mezi Německem a západními mocnostmi „imperialistická válka“, načež se po vyčerpání obou stran mělo přistoupit k národněosvobozenkému boji.⁴⁰⁶

⁴⁰⁶ Alena HÁJKOVÁ, *Strana v odboji*, Praha, 1984, s. 156–157.

Sovětský podíl na napadení Polska přitom autorka zmínila pouze jako akt ochrany polského území proti německému nebezpečí.⁴⁰⁷ Je sice zřejmé, že se u řady československých komunistů, kteří se po vzniku protektorátu stali obětmi zatýkání a vyšetřování, dostavilo osobní rozčarování a politická deziluze, přesto se vedení ilegální KSČ rozhodlo směrnicí Kominterny uposlechnout. Odmítlo tak spolupracovat s ostatními odbojovými skupinami a dosavadní válku označovalo za střet mezi dvěma imperialistickými tábory.⁴⁰⁸

Problematika politického vývoje Komunistické strany Československa v období druhé republiky (Česko-Slovenské republiky) a druhé světové války patří k tématům, která rovněž dosud nebyla v historiografii komplexně zpracována. K nejnovějším příspěvkům k této pohnuté historii dnes patří práce Jana Gebharta a Jana Kuklíka, vydaná ve sborníku *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*⁴⁰⁹, a dále studie Václava Kurala *Úvahy a poznámky o problémech politiky KSČ v letech 1935–1945*.⁴¹⁰ Gebhart s Kuklíkem ve své práci podali svědectví o dlouho zamlčované činnosti KSČ v období druhé republiky, kdy se její předmnichovské vedení už nacházelo na základě instrukcí Kominterny v Moskvě. Na území republiky byla KSČ oficiálně rozpuštěna v prosinci 1938. V té době už lze mluvit o dvoukolejnosti jejího vedení na území druhé republiky. Po mnichovských událostech působil v okleštěné republice I. ilegální výbor stranického vedení v čele s Janem Zikou, Emanuelem Klímou, bratry Emilem a Ottou Synkovými a Eduardem Urxem, paralelně s ním však fungovalo až do rozpuštění strany také vedení legální, tvořené Antonínem Zápotockým, Ladislavem Kopřivou a Jaromírem Dolanským. Právě ono mělo v popisu práce udržovat kontakt s levicovými politickými

⁴⁰⁷ Tamtéž, s. 159.

⁴⁰⁸ K tématu např. Mečislav BORÁK, *Odras propagandy Kominterny v ilegálním tisku ostravských komunistů*, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, VIII. svazek, ÚSD AV ČR, Praha 2011.

⁴⁰⁹ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, *Pomnichovská reflexe v Kominterně*, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, IV. svazek, Praha, 2005, s. 55–72.

⁴¹⁰ Václav KURAL, *Úvahy a poznámky o problémech politiky KSČ v letech 1935–1945*, in: *Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu*, IV. svazek, Praha, 2005, s. 72–88.

stranami z bývalé republiky, levicovými legionáři a skupinou kolem Petičního výboru *Věrní zůstaneme*. Legální vedení strany pak vyzývalo své členy ke vstupu do Národní strany práce jako jedné z platforem, skrze něž bylo v rámci nepříznivé situace možné uplatňovat dílčí prvky komunistické politiky. Část levicových publicistů proto mohla anonymně publikovat i na stránkách legálních novin a časopisů.⁴¹¹ Razantní kritika tohoto postupu ze strany Kominterny zazněla až po 15. březnu 1939, kdy byla československým komunistům vytýkána přílišná vstřícnost vůči Beranově vládě.⁴¹² V případě Ladislava Štolla se zdá, že měl osobně mnohem blíže k ilegálnímu vedení KSČ, ačkoliv se do nebezpečných akcí viditelně přímo nezapojoval.

Významným impulsem pro rozvinutí dalších forem odboje bylo pro československé komunisty napadení Sovětského svazu německou armádou v červnu 1941. Odrazilo se to i ve změně jejich postoje k ostatním ilegálně působícím skupinám, neboť již v srpnu roku 1941 došlo k navázání kontaktů mezi *ÚVODem* (Ústředním vedením odboje domácího) a Komunistickou stranou Československa.⁴¹³ Tím vzrostl politický význam této strany, která se spoluprací s ostatními odbojáři jistým způsobem vracela ke svému předmnichovskému počínání. V období heydrichiády padla nacistickému režimu za obět řada komunistických funkcionářů zapojených do podzemní činnosti.

Mnozí z komunistického prostředí, které znal Ladislav Štoll osobně, válku nepřežili. Patřil mezi ně kupříkladu Václav Sinkule, bývalý studentský levicový aktivista, interbrigadista a redaktor *Rudého práva*. Ten byl zatčen již na počátku roku 1941 a v dubnu následujícího roku popraven v Mauthausenu.⁴¹⁴ Jeho osudy však byly dlouho neznámé, na konci války po něm pátral i Ladislav Štoll.⁴¹⁵ Stejně tak se ve

⁴¹¹ Jan GEBHART, Jan KUKLÍK, Pomnichovská reflexe v Kominterně, in: Bolševismus, komunismus a radikální socialismus v Československu, IV. svazek, Praha, 2005, s. 60–63.

⁴¹² Tamtéž.

⁴¹³ Alena HÁJKOVÁ, Strana v odboji, Praha, 1984, s. 258–259.

⁴¹⁴ Josef BARTOŠ, Nedokončené životopisy, Praha-Bratislava, s. 208.

⁴¹⁵ Archiv Akademie věd ČR, fond Ladislav Štoll. Ve Štollově osobním fondu se nacházejí materiály a korespondence z konce války, v níž projevil zájem o osudy uvězněných komunistů. Z těchto materiálů vyplývá, že se o Sinkuleho popravě dozvěděl až na konci války.

Štollově osobním fondu nachází pozůstalost Eduarda Urxe, jednoho z významných organizátorů prvního ilegálního vedení strany, který byl zatčen při razii gestapa v roce 1941. Urx byl pak v Mauthausenu popraven spolu se Sinkulem 20. dubna 1942.⁴¹⁶ Osobní ztrátou byla pro Štolla jistě i násilná smrt jeho přátel Julia Fučíka, nakladatele Pavla Prokopa, Kurta Konrada a dalších bývalých spolupracovníků.

Nabízí se otázka, jakým způsobem se Ladislav Štoll po mnichovských událostech vyrovnal s novou politickou situací. Z veřejného života se stáhl už po rozbití Československé republiky a nepokoušel se příliš publikovat v povolených periodikách ani anonymně. Snad na doporučení Ivana Sekaniny se stal úředníkem akciové společnosti Maizena, zabývající se obchodem s kukuřicí.⁴¹⁷ V roce 1939 však zveřejnil pod pseudonymem Vítězslav Záhoř krátkou studii, nazvanou *S čím začínáme hospodařit*,⁴¹⁸ kterou vydal jeho „domovský“ nakladatel Pavel Prokop na popud Kurta Konrada.⁴¹⁹ Z hlediska Štollova dosavadního a v zásadě i pozdějšího zaměření se jedná o dílko značně neobvyklé. Nevěnoval se v něm jen palčivým otázkám pomnichovského období, ale projevil tu i svůj prohlubující se zájem o ekonomii, který získal při četbě a překladu Marxových spisů. I v této krátké studii, na první pohled psané poněkud koženým jazykem, najdeme stopy optimismu spojeného s vírou, či dopřáváním si naděje, že i okleštěná Česko-Slovenská republika může nalézt cestu k hospodářské obnově. Tuto vizi proklamoval Štoll hned v úvodu, kde se s jistou odvahou odvolával na v této době často zpochybňované národní autority.⁴²⁰ Za hlavní úkol přítomnosti pak považoval znovuzískání národního

⁴¹⁶ Tamtéž.

⁴¹⁷ Jaroslava HEŘTOVÁ, Ladislav Štoll, Praha, 1986, s. 49, Soukromý rodinný archiv Ladislava ŠTOLLA, nepublikovaný vlastní životopis Ladislava Štolla z roku 1950.

⁴¹⁸ Vítězslav ZÁHOŘ, *S čím začínáme hospodařit*, Praha, 1939.

⁴¹⁹ Jaroslava HEŘTOVÁ, Ladislav Štoll, Praha, 1986, s. 49.

⁴²⁰ Vítězslav ZÁHOŘ (pseudonym), *S čím začínáme hospodařit*, Praha, 1939, s. 7–8: *Celá staletá naše zkušenost historická, pokud jde o naše hospodářství, doba našeho obrození, stejně jako doba, kdy na scénu našeho veřejného života vstupovali již moderní kulturní lidé, ať to byl Palacký a slavní lidé kolem něho v první polovině minulého století a nebo Masaryk ke konci druhé poloviny minulého století, celá tato zkušenost ukazuje, že rozmach národní svobody, pokroku a kultury byl spjat s rozmachem hospodářského života jak v průmyslu, tak v zemědělství.*

sebevědomí, které mělo republiku ochránit před rozkladností fatalismu, s nímž mnozí na novou situaci pohlíželi. Základ úspěšnosti nového státu spatřoval Štoll především v hospodářské a surovinové soběstačnosti, na níž měl záviset i kulturní a duchovní vývoj zkoušeného národa. Podle Štolla měla hluboký morální význam práce a s ní spojené vytváření ekonomických hodnot, přičemž kultivace hospodářství měla vést k upevňování „národního ducha“.⁴²¹

V rámci této drobné studie se Štoll pokusil zmapovat hospodářskou situaci za druhé republiky a ve snaze o co nejpřesnější popis daného stavu se přitom hojně odvolával na statistické údaje. Jako hlavní surovinové obtíže nově ustavené republiky shledával kupříkladu výraznou ztrátu uhelných dolů. Proto navrhoval z perspektivy energetické soběstačnosti nahradit ztracené zdroje výrobou energie vodní. Za další významnou strategickou surovinu považoval také železnou rudu, nacházející se uvnitř republikových hranic.⁴²² Obdobně zkoumal hospodářské ztráty nové republiky v oblasti sklářského a textilního průmyslu, metalurgie, lesnictví, papírenství, lázeňství, či rostlinné a živočišné produkce. Zatímco v předmluvě ke knize si Štoll dovolil určitý patos, nesoucí se v duchu útěšného poselství, celý následující text je statisticky chladný. Nelze mu přitom upřít preciznost a smysl pro detail, se kterým tuto práci nepochybně koncipoval. Ačkoliv se na první pohled může monografie jevit jako odosobněný popis stávající ekonomické situace, ze shromážděných údajů mohli čtenáři vyvozovat, že Česko-Slovenská republika je i přes všechny obtíže soběstačným průmyslovým státem, a nemusí se tedy nikterak navracet k agrárním formám hospodaření. V samotném závěru knihy se Štoll opět rozepsal o mravní a životní síle národa, rozrůstající se s hospodářskými úspěchy. A jistě mu nelze upřít i odvahu, jestliže ideu průmyslově soběstačného Česko-Slovenska postavil do kontrastu k nacistické tribalistické ideologii „krve a půdy“, spojující tříbení národního charakteru s obděláváním půdy jako udržováním starých etnických a kmenových vazeb. Jeho text byl namířen rovněž proti domácím autorům, kteří mohli mít s tímto mystickým pojetím půdy možná cosi společného. Lze se domnívat, že se jednalo

⁴²¹ Tamtéž, s. 8–9.

⁴²² Tamtéž, s. 17–27.

o polemiku s agrárníky, ruralisty nebo některými katolicky orientovanými autory. „*Jenom vyslovený nepřítel národa může tuto mravní a kulturní odolnost národa podlamovat a oslabovat přenášením a naočkováním cizích ideologií. Tato mravní síla českého a slovenského národa, jeho dlouhými dějinami vypracované vědomí a kultura nemá také nic společného s importovanými cizími ideologiemi nenávislného nacionalismu, rasismu, národního egoismu, kterážto hesla, at' se to zdá jakkoliv paradoxní, vydávají konec konců český národ na pospas germanizaci a vedou na konec ke ztrátě jeho hospodářské, politické a kulturní samostatnosti a svébytnosti,*“⁴²³ napsal Ladislav Štoll a na samotném konci optimisticky doplnil: „*Touha, přání, myšlenka v hlavách milionů představují fyzickou moc, s níž musí počítat i protivník (...) Tak jako miliony českých a slovenských dělníků, rolníků, živnostníků a zaměstnanců nenáročně nastoupily k obraně republiky, tak budou nastupovat a rozhodovat i svou prací o osudu druhé republiky. Nic by však nemohlo tuto výstavbu druhé republiky ohrozit více než řešení, které by tíhu situace přenášelo na tento lid.*“⁴²⁴ Štoll tak projevil jistou statečnost v době, kdy politické a kulturní elity často razantně odmítaly předmnichovský politický systém a docházelo k procesu postupné fašizace státu. Po začátku okupace se mělo podle Štolla po autorství spisku pít gestapo, kterému se však nakonec nezdařilo jej dopátrat.⁴²⁵

Tato drobná studie zjevně odráží postavení jeho i komunistické strany v období druhé republiky. Ladislav Štoll se pravděpodobně domníval, že nově nastolená republika bude ještě po delší dobu fungovat, podobně jako sousední autoritářské režimy v Polsku a Maďarsku. Zřejmě byl tehdy přesvědčen, že i komunistická strana si může podržet vliv prostřednictvím bývalých příslušníků partaje, rozptýlených v Národní straně práce nebo mládežnických organizacích.

Nejspíše správná je domněnka, že za války se ilegálně působícím komunistům Ladislav Štoll jevil jako spolehlivý muž, který po předpokládaném vítězství ve válce bude uchovávat jejich památku. O tom svědčí jak již zmíněné Fučíkovy zápisky v *Reportáži*, tak dopis Urxova

⁴²³ Tamtéž, s. 121.

⁴²⁴ Tamtéž, s. 122.

⁴²⁵ Soukromý rodinný archiv Ladislava ŠTOLLA, nepublikovaný vlastní životopis Ladislava Štolla z roku 1950.

syna, nacházející se ve Štollově pozůstalosti.⁴²⁶ Přímé ilegální činnosti se však Štoll vyhýbal a ani oficiální komunistická historiografie mu v tomto směru zásluhy téměř nepřipisuje. Ve studii Aleny Hájkové o pražském komunistickém odboji se jeho jméno nevyskytuje ani ve jmenném rejstříku. Určitou výjimkou je tvrzení Jaroslavy Heřtové. Podle ní byl Štoll v kontaktu s I. ilegálním vedením strany, se kterým navázal aktivní spolupráci. Protože se však dle jejích slov „*doklady o jejím rozsahu a podrobnostech pochopitelně nedochovaly*“,⁴²⁷ opírala se patrně o ústní svědectví Štollovy rodiny či tehdy ještě poměrně hojného počtu pamětníků. Štollův byt přitom líčí jako jedno z konspiračních středisek ilegálních schůzek komunistických odbojářů, kde platila pro případ nebezpečí velmi jasná pravidla.⁴²⁸ Svědectví, které zprostředkovala Jaroslava Heřtová, určitě nelze jednoznačně popřít, na druhou stranu by se však očekávalo, že výraznější Štollovy zásluhy se budou v poválečném i pozdějším období přímo vyzdvihovat. Tak tomu ovšem nebylo a Štollova činnost za druhé světové války se v oficiálních textech spíše opomíjela. Ze Štollova chování mnohem pravděpodobněji vyplývá, že jeho pasivní role byla zcela záměrná, že byl „mužem určeným k přežití“ (například publicista Jan Sedmidubský jej v rozhovoru s historikem Eduardem Burgetem na rozhlasové stanici Vltava v pořadu *Portréty* označil za „odbojáře druhé, nebo třetí kategorie“⁴²⁹). To dosvědčoval později i Ladislav Štoll, který měl plnit v odboji v legalitě podpůrnou roli.⁴³⁰ V době, kdy byl komunistický

⁴²⁶ Archiv Akademie věd ČR, o.f. Ladislav Štoll.

⁴²⁷ Jaroslava HEŘTOVÁ, Ladislav Štoll, Praha, 1986, s. 54.

⁴²⁸ Tamtéž, s. 54: *Štoll byl ve spojení s I. ilegálním vedením KSČ, lze předpokládat, že se podílel na jeho formách činnosti, která spočívala především v organizování odboje proti nacistickým okupantům, ve vydávání a rozšiřování ilegálních tiskovin, vyzývajících k odporu a posilujících národní sebevědomí a odhodlání a v zajišťování potřebných podmínek pro ilegální práci. (...) Už po Mnichově se stýkal ve svém bytě s Eduardem Urxem (...) a s redaktory Rudého práva Janem Krejčím a Václavem Křenem (...) (Štollůvi – pozn. autora) bydleli tehdy v domě U Zaradičků u Trojského mostu a jejich byt v prvním poschodí byl dost často místem schůzek (...) Smluveným znamením pro návštěvy byl oranžový polštář v okně: signalizoval „vzduch není čistý“.*

⁴²⁹ Rozhlasový pořad *Portréty* 30. 12. 2006, dostupné z archivu vysílání <http://prehravac.rozhlas.cz/audio/485708>, dne 30. 12. 2006.

⁴³⁰ Soukromý rodinný archiv Ladislava ŠTOLLA, nepublikovaný vlastní životopis Ladislava Štolla z roku 1950.

odboj rozrušován rozsáhlou sítí německých agentů, těšil se Štoll mezi funkcionáři ilegální strany značné důvěře. Jeho jednoduchou strategií přežívání mohla být snaha na sebe zbytečně neupozorňovat. Přitom se do pozornosti německé tajné policie mohl dostat velice snadno, především kvůli své politické a publicistické činnosti ve třicátých letech. Ivan Štoll v rozhovoru naznačil, že policejní spisy týkající se jeho otce možná byly na počátku války zničeny.⁴³¹

S touto tezí pracovala Jaroslava Heřtová, když uvádí, že Štollovi se podařilo uniknout díky jeho spolužákovi z turnovské reálky, úředníkovi na policejním ředitelství Josefu Vodvářkovi. Ten podle ní zničil veškeré materiály, které se o Štollovi z období jeho meziválečné činnosti dochovaly.⁴³² Jisté světlo do průběhu těchto událostí vnáší i dopis Josefa Vodvářka, který od něj Ladislav Štoll obdržel již jako známý politický funkcionář v šedesátých letech.⁴³³ Vodvářko v něm Štollovi popsal proces likvidace policejních dokumentů, vztahující se k jeho předmnichovské politické činnosti. Uvedl také, že jej v roce 1939 navštívil nižší policejní úředník Bedřich Linhart. Údajně se mu přiznal, že byl pověřen gestapem, aby zpracoval písemné materiály týkající se aktivit komunistického hnutí, které měly být předány v dohledné době. Tuto práci však podle Vodvářka vykonával se zjevnou nechutí, dokonce ho informoval o konkrétním nebezpečí ze strany německé policie, včetně jejího zájmu o rodinu Zdeňka Nejedlého. Při té příležitosti měl také Vodvářkovi nabídnout, že zničí dokumenty vztahující se mimo jiné ke Štollově politické činnosti. Linhart pak prý přes Vodvářka vyzýval komunistické aktivisty k opatrnosti, sám byl však nakonec v roce 1943 gestapem zatčen a o rok později popraven na Pankráci. To, že Linhart zničil Štollovu dokumentaci, si pak podle svých slov Vodvářko nechal ověřit u jiných policejních úředníků.⁴³⁴ Štollovo angažmá by se však represivním složkám podařilo nejspíše zjistit i po zničení policejních materiálů a to při detailnějším rozboru komunistické publicistiky v předválečné republice, a tak se

⁴³¹ Citováno na základě rozhovoru s Ivanem Štollem ze dne 25. 10. 2011.

⁴³² Jaroslava HEŘTOVÁ, Ladislav Štoll, Praha, 1986, s. 51.

⁴³³ Soukromý rodinný archiv Ladislava ŠTOLLA, dopis Josefa Vodvářka Ladislavu Štollovi z 1. 3. 1967.

⁴³⁴ Tamtéž.

lze domnívat, že ze strany protektorátních orgánů spíše neexistoval přímý zájem na jeho zatčení. Přesto se nad ním tato hrozba po celou dobu války vznášela. Podle vlastních slov se Štoll na začátku války stýkal s členy ilegální organizace KSČ, jako byli Václav Křen, Jaromír Dolanský nebo Kurt Konrad, pro něhož měl shánět peníze na ilegální vydávání *Tvorby*. Stejně tak měl dostat za úkol opisovat rukopisy pro podzemní výtisky *Rudého práva* a vybírat členské příspěvky, které prý obstarával například u Jaroslava Kratochvíla, Vítězslava Nezvala nebo Františka Halase.⁴³⁵

V té době publikoval Ladislav Štoll z pochopitelných důvodů jen velmi málo a zaměřoval se především na činnost ediční. Podílel se na vydávání české beletrie i překladů zahraničních děl v edici Lidová knihovna, přičemž některé romány doprovodil svým doslovem. Předmluvu napsal k Tillerovu humoristickému románu *Můj strýc Benjamin*⁴³⁶ a ke knihám dvou českých autorů, Pacltovým *Cestám po Austrálii*⁴³⁷ a Táborského *Poutníkovi*.⁴³⁸ Podle tvrzení Gusty Fučíkové převzal vydávání této edice po zatčení Pavla Prokopa v roce 1939 společně s manželkou uvězněného nakladatele Jarmilou. Redakční práce byla podle Fučíkové „za vlády nacistů (...) neobyčejně ztížena, neboť se pro edici vybíraly stejně jako za první republiky jediné pokrokové knihy, ale nesmělo jim hrozit, že je nacistická cenzura zakáže a zmaří tím práci překladatelů a zároveň i ohrozí existenci Prokopova nakladatelství“.⁴³⁹ Nutno podotknout, že při vědomí veškerých rizik zveřejňoval tehdy Štoll své doslovy a předmluvy anonymně. Ani tady ale nedokázal zapřít svůj rukopis. Kupříkladu na Claudu Tillerovi ocenil jeho plebejský původ, který mu umožňoval empatii s širokými lidovými vrstvami v období bouřlivých změn industriální společnosti, i užívání humoru jako nástroje společenské kritiky.⁴⁴⁰ Podobně ocenil

⁴³⁵ Tamtéž, pozůstalost Ladislava Štolla, nepublikovaný vlastní životopis Ladislava Štolla z roku 1950.

⁴³⁶ Claude TILLER, *Můj strýc Benjamin*, Praha, 1940.

⁴³⁷ Čeněk PACLT, *Cesty po Austrálii*, Praha, 1939.

⁴³⁸ František TÁBORSKÝ, *Poutník*, Praha, 1943.

⁴³⁹ Gusta FUČÍKOVÁ, *Vzpomínky na Julia Fučíka*, Praha, 1973, s. 89.

⁴⁴⁰ Claude TILLER, *Můj strýc Benjamin*, Praha, 1940, úvod Ladislava ŠTOLLA, s. 5–7: *Je to kniha plebejského pozemšťana, duchovně spřízněného s Diderotem. Vážíme si na ní oné plebejské hrdosti a vzácného, společensky kritizujícího humoru, který*

i spisovatelku Doris Leslieovou, které se podle něj podařilo v románu *Chut i vůně*⁴⁴¹ vystihnout „*přírodopis třech pokolení anglické společnosti s realismem neobyčejně pozorného a talentovaného postřehu a velkého citového fondu*“.⁴⁴² Autorka podle Štolla dokázala čtenářům výstižně zprostředkovat proměny dobové mentality od sedmdesátých let 19. století až do vypuknutí první světové války a díky vzhledu do otázek „*řešení bolesti duše a moderního člověka*“ ji zařadil po boku autorů, jako byli Henrik Ibsen, Émile Zola nebo August Strindberg.⁴⁴³ Na grafické úpravě českého překladu této knihy se podílel Štollův ideový protichůdce z generačních meziválečných diskusí Jindřich Štyrský. Poměrně rozsáhlá byla Štollova předmluva k australskému cestopisu českého dělníka Čenka Paclta.⁴⁴⁴ Paclt je Štollovi příkladem čestného a spravedlivého češtví a do dalekých krajů ho nelákají blouznivecké romantické vize, nýbrž skutečná snaha a ochota poznat životní podmínky a sociální prostředí v exotických zemích. Jeho cestování však s sebou nese také patos politického exilu, poněvadž „*v této době byl Paclt vlastně nucen žít v Africe, neboť hrdost na jeho husitský rodokmen díky kterémusi udavači mu vynesla nemilost rakouské vlády, takže musel pykat útekem z vlasti, kterou opustil navždy*“.⁴⁴⁵ Stejně tak se projevila ve Štollově předmluvě náklonnost k Pacltovu antirasistickému a antikolonialistickému postoji, kdy ocenil, že autor je „*hrdý především na to, že si získává důvěru australských a jihoafrických Kafrů, že není jimi považován za nositele civilizace*“.⁴⁴⁶ Vydávání cestopisné literatury navíc souznělo s probuzeným českým vlastenectvím a s oblibou vyprávění o poutích do ciziny, při nichž se projevuje bohatství a přínos české kultury světu.⁴⁴⁷

v pozdější literatuře buď rozbředl, klesnuv do nižších ideových poloh, nebo byl vystřídán individualistickou ironií.

⁴⁴¹ Doris LESLIEOVÁ, *Chut i vůně*, Praha, 1939.

⁴⁴² Tamtéž, doslov Ladislava ŠTOLLA, s. 368–369.

⁴⁴³ Tamtéž, s. 369.

⁴⁴⁴ Čeněk PACLT, *Cesty po Austrálii*, Praha 1939.

⁴⁴⁵ Tamtéž, s. 12.

⁴⁴⁶ Tamtéž, s. 13.

⁴⁴⁷ K tomuto žánru patří například i Bassův román *Cirkus Humberto*, nebo Kožíkův *Poslední z pierotů*, viz František ČERVINKA, *Česká kultura a okupace*, Praha, 2002, s. 70.